

De macht van de sjamaan berust op zijn kennis van de geneeskracht van planten... zijn betekenis ligt erin dat hij zowel lichaam als geest behandelt, dat hij dokter is én priester.

Everhard Im Thurn (1883).

Antropologen gebruiken niet alleen interviews en vragenlijsten voor hun onderzoek, zegt De Regt. 'Wat antropologie uniek maakt, is het gebruik van participerende observatie. De onderzoeker begeeft zich onder de mensen die hij onderzoekt en doet daar zelf ervaringen op, observeert en houdt informele gesprekken met hen.'

'Antropologen zijn een vreemde eend in de bijt', zegt Van den Burg. 'Wij proberen in de belevingswereld van de participanten te komen. We willen weten wat hun overtuigingen, verwachtingen en denkbeelden zijn.'

Segers haakt hierop in: 'Antropologie gaat over het gedrag dat mensen daadwerkelijk tonen. Uit vragenlijsten en interviews kun je alleen achterhalen wat mensen zeggen dat ze doen. Maar met participerende observatie kun je ook zélf zien wat ze doen.'

© Niets uit deze uitgave mag worden openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopy, microfilm of op welke andere manier dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Alle personages, toestanden, gebeurtenissen en instellingen in deze roman zijn louter denkbeeldig. Elke gelijkenis met de werkelijkheid berust bijgevolg op het toeval.

Drs. Ruud J.E. Offermans
Sittard, Maria Lichtmis (2024)

Centrum-Utrecht van boven.

Inleiding

De culturele antropologie is een relatief jonge tak van wetenschap, die zich niettemin al sterk ontwikkeld heeft. Waar men in de 19e eeuw door het kolonialisme geïnspireerd werd om verschillende bevolkingsgroepen onder te brengen in verschillende culturen, is de hedendaagse culturele antropologie de wetenschap die bij uitstek de onderlinge samenhang van verschillende culturen bestudeert.

Cultuur is ingewikkelder gebleken dan aanvankelijk werd gedacht. Niet alleen zijn culturen flexibel en veranderlijk, er zijn ook geen duidelijke scheidslijnen tussen verschillende culturen aan te wijzen.

Antropologen die zich veel met het cultuurbegrip en de invloed van cultuur hebben beziggehouden zijn Arjun Appadurai en Pierre Bourdieu.

In de culturele antropologie werden in de 20e eeuw culturen geordend van 'minst' naar 'meest' beschaafd. Dit kwam naar voren in begrippen als beschavingspeil en trap van beschaving. Hierbij was de hoogste trede gereserveerd voor de Europese en Noord-Amerikaanse beschaving, de laagste trede voor geïsoleerd levende stammen (aangeduid als inboorlingen, wilden of primitieven). Het begrip beschaving was in de

belevingswereld van die tijd op zich al inherent aan een 'hogere' cultuur.

Deze ethnocentrische visie stemde overeen met de opdracht vanuit de koloniserende, Westerse mogelijkheden om (Europese) 'beschaving' te brengen naar de lagere, mindere culturen. De 'superioriteit' van de 'Europese beschaving' werd beschouwd als een geldige legitimatie voor Europese suprematie. De verschillende trappen van beschaving werden in deze negentiende-eeuwse, evolutionistische cultuuropvatting - naar analogie van Darwins evolutietheorie - beschouwd als stadia in een lineair evolutieproces.

Precies zoals de aarde via selectieprocessen ('Survival of the Fittest', waarbij 'fittest' niet 'fitste' betekent, maar 'meest geschikte') haar huidige diversiteit aan levensvormen heeft ontwikkeld, zo zou de mens - in een proces van wellicht enkele miljoenen jaren - stapsgewijs steeds 'hogere' vormen van cultuur hebben bereikt. Alle samenlevingen zouden min of meer dezelfde ontwikkelingsfasen in eenzelfde, lineaire tijdslijn doorlopen, waarbij sommige nog aan het begin zouden staan, terwijl andere al hoogontwikkeld waren. Een tijdlang werd binnen de fysische antropologie geloofd, dat de schedelvorm en -inhoud een maatstaf zou kunnen zijn voor ras, land van herkomst, intelligentie en een indeling op de schaal van 'ontwikkeling'. Het opmeten van schedels (craniometrie) was dan ook lange tijd

intensief beoefend door fysisch antropologen, totdat onomstotelijk vaststond dat het veronderstelde verband totaal afwezig was.

Een revolutionaire ontdekking binnen de culturele antropologie is geweest, dat culturen doorgaans niet in splendid isolation bestaan, maar vrijwel altijd in contact staan met andere culturen, waar ideeën en goederen mee worden uitgewisseld. De ontdekking was 'revolutionair' omdat voorheen culturen nog steeds werden bestudeerd als 'human zoos without history': in plaats van leeuwen in een kooi waren het mensen en culturen in 'perfect geïsoleerde gebieden'. Interferentie door een 'antropoloog te velde' was eigenlijk uit den boze, want het zou de objectiviteit van de wetenschap tenietdoen. Cultureel-antropologische wetenschap wilde zo het als ideaal beschouwde model van de natuurwetenschappen toepassen op mensen: in een laboratoriumopstelling diende een herhaalbaar, meetbaar experiment te worden uitgevoerd met een grootst mogelijke objectiviteit. Daar de mens echter niet leeft in een laboratorium, en zich vrijwel nooit exact hetzelfde gedraagt in soortgelijke omstandigheden, moest er gezocht worden naar passender theoretische kaders, zonder het streven naar objectiviteit geheel tekort te doen. De erkenning dat volledige objectiviteit binnen de sociale wetenschappen een illusie is, en er

beter gesproken kan worden van intersubjectiviteit, is een grote stap in de goede richting geweest.

Tegenwoordig is de culturele antropologie veel meer dan de bestudering van 'andersheid'. Ook de eigen cultuur kan bestudeerd worden en 'exotische' culturen zijn in de eigen omgeving aanwezig en hebben zich daarmee in meerdere of minder mate vermengd. De hedendaagse culturele antropologie bestudeert veelal de interactie tussen deze culturen, alsook de taal-, cultuur-, sociale en economische problemen die daarbij kunnen ontstaan. Culturele antropologie beslist zelf niet hoe het moet, maar kan wel nuttige, waardevolle inzichten verschaffen in hoe men binnen een bepaalde cultuur omgaat met een specifiek probleem, waar dat raakvlakken heeft met de omringende culturen, en hoe daartussen gecommuniceerd zou kunnen worden: cultuurbegrip, -verduidelijking, -vertaling, en bemiddeling.

Het centrale thema van deze cursus is de bestudering van religie vanuit een antropologisch perspectief. Religie wordt benaderd als een empirisch te onderzoeken, hedendaags en sociaal-cultureel fenomeen. De nadruk ligt niet op doctrines en voorstellingen persé, maar op *geleefde* religie; de wijze waarop mensen religie beleven en beoefenen in het dagelijks leven. Tijdens de cursus komen centrale auteurs en begrippen aan bod, en

wordt er aandacht besteed aan de basiskenmerken van een antropologische benadering. Centraal staat de behandeling van onderwerpen die fundamenteel zijn voor het in kaart brengen van het ontstaan van een religieuze setting en van vormen van collectieve en individuele religieuze ervaringen zoals: religieuze ruimte en tijd, het lichaam en de zintuigen, gender en seksualiteit, ritueel en verbeelding, beelden en voorwerpen, geluid en muziek, media, alsmede macht en politiek. In de hoorcolleges worden de verbanden tussen deze onderwerpen en religie uiteengezet.

Daarnaast verrichten studenten zelf aan de hand van kleine onderzoeksopdrachten antropologisch veldwerk naar geleefde religie in een zelfgekozen religieuze setting, waarbij de opgedane kennis uit de hoorcolleges en de daar besproken teksten wordt toegepast. De opdrachten vormen de basis van het uiteindelijke onderzoeksverslag (mini-etnografie). De voortgang van de opzet en uitvoering van het veldonderzoek, inclusief de ethische dimensie ervan, wordt in de werkgroepen besproken en gepresenteerd.

Zacht streek het licht neer in de Haverstraat, gelegen in het Museumkwartier van Utrecht. De mooiste straat van Utrecht. Reinoud de Roo huurde een studentenkamer in het pand 34. De woning staat lokaal bekend als 'Dependance de Vlijt' (zo genoemd door de

oorspronkelijke eigenaren, die een gelijknamige handwerkwinkel op de Lijnmarkt dreven) en dateert uit 1906. Achter de charmante voorgevel met zijn karakteristieke winkelpui en dakkapel, gaan 3 verdiepingen schuil die allen bestaan uit één groot vertrek. Daarnaast is een souterrain aanwezig met stahoogte, en waarin aan de achterzijde via een koekoek daglicht binnen treedt.

Elian de Jongh voelde zich thuis in de Ridderschapstraat 17, gelegen binnen de singel. Ze woonde in het studentenkwartier. Aan het eind van de straat lag de Universiteitsbibliotheek, met daarnaast de Letterenbibliotheek. Verderop lag de Voorstraat met linksaf de Boothstraat. Om de hoek aan de Drift lag 'Hestia'; het gebouw van het UVSV (Utrechtse Vrouwen Studenten Vereniging) en bij het Janskerkhof lag 'Placet Hic Requiescere Muis' het gebouw van het USC (Utrechts Studenten Corps). Vervolgens kwam je op de Nobelstraat met de vaste studentenkroeg Zeezicht en

weer verder lag het Lucasbolwerk met de gebouwen van Unitas en Opus Dei. Via de Wittevrouwenstraat kwam je dan weer in de Ridderschapstraat. Dat was het studentenkwartier van Utrecht en daar leefde ik op dat moment.

Slaperig keek zij haar raam uit en kreunde... wat zou het nu weer voor een dag worden? Ze keek de Ridderschapstraat af en zag de domtoren, keek de andere kant op en zag het huis van bewaring. Elian had dit pand gekocht van de makelaars van Bokhorst & Van Erp toen ik nog student was en hier woonde. De Ridderschapstraat was

een zijstraat van de Wittevrouwenstraat en lag aan de achterzijde van de Wittevrouwenkade.

‘Het moest niet gekker worden’, mompelde ik. Ik stond op liep met een slaapdrongenkop naar de keuken en zette koffie. Vandaag was het (vocaal ensemble) Encore-

dag. Ik had er niet veel zin in. Eerst helaas naar de universiteit via het Lucasbolwerk, de Nachtegaalstraat, de Burg. Reigerstraat, het Wilhelminapark, Rijnsweerd en tenslotte de Uithof. Om daar toe te treden tot het heiligste der heiligen het Trans II (W. van Unnikgebouw). Centraal in het Wilhelminapark ligt een grote vijver met een paar eilandjes en een fontein. Aan de oever zijn afwisselend grasvelden, bloemenperken en bosschages. In het noorden en zuiden van het park zijn 'speelweiden'. Vooral de grote weide in het zuiden wordt niet alleen gebruikt door individuele recreanten die er bijvoorbeeld picknicken, voetballen of frisbeeën, maar ook voor evenementen.

Het park wordt doorsneden door een fietspad, dat druk gebruikt wordt door studenten die tussen De Uithof en de binnenstad fietsen. Het standbeeld van koningin Wilhelmina staat langs dit pad en is een van de meerdere kunstwerken in het park. Tevens bevindt zich langs het pad een rijksmonument in de vorm van een theehuis met een rieten dak dat in 1925 is gebouwd naar ontwerp van G. van der Gaast ter vervanging van een paviljoen. Een ander rijksmonument in het park is een in Amsterdamse School vormgegeven bakstenen herdenkingsbank die geplaatst is ter gelegenheid van het jubileum van de Utrechtse burgemeester Fockema Andreae. Verder bevindt zich een bunker in het park die

gewaardeerd is als gemeentelijk monument en die sinds 2014 in gebruik is als expositieruimte onder de naam EXbunker.

Het Wilhelminapark maakt deel uit van het beschermde stadsgezicht Utrecht-Oost. Langs het Wilhelminapark liggen twee straten met aaneengesloten herenhuizen die uitkijken op het park. De straat aan de westzijde heet eveneens Wilhelminapark terwijl de straat aan de andere kant de Koningslaan heet, niet te verwarren met de Koningsweg elders in Utrecht.

De buurt rondom het park wordt ook Wilhelminapark of de Wilhelminaparkbuurt genoemd. Dit geldt vooral voor het gebied aan de noordwestzijde, Wilhelminapark en omgeving in de gemeentelijke wijkenindeling. Het park beslaat ruwweg een derde van dat gebied. Het gebied aan de zuidoostzijde heet veelal de Schildersbuurt naar de straatnamen daar, terwijl het gebied ten westen van de straat Wilhelminapark de oorspronkelijke naam Oudwijk behouden heeft.

Aan de noordpunt van het wandelpark ligt een open gebied zonder huizen maar met een gemengde functie: er lopen enkele verkeerswegen maar liggen ook verschillende grasvelden met bomen. Het maakt integraal deel uit van het parkontwerp, al is het

sindsdien wel gewijzigd. Er staan woonhuizen aan de Prinses Marijkelaan en de straat Oudwijk; verder komen minstens acht straten uit op het gebied, waaronder de Emmalaan die een verbinding vormt met het Hogelandse Park verder naar het noorden.

Op het grasveld bij de Prinses Marijkelaan ligt een zwerfkei als gedenksteen voor tien verzetsleden die hier omkwamen op 7 mei 1945, de dag van de Bevrijding van Utrecht. Ze waren op weg om Anton Mussert te arresteren maar kwamen in botsing met Duitse militairen.

In dit open gebied is ook het rosarium. Daar vlakbij stond ooit midden op een rond grasveld een imposante beuk (*Fagus sylvatica 'Atropunicea'*). Deze moet omstreeks 1850 geplant zijn op het toenmalige landgoed Het Hoogeland. De boom vormde het eindpunt van de zichtlijn via de Emmalaan vanaf het Hogelandse Park. De 25 meter hoge boom stond dankzij het opvallend rood gekleurde, ongeveer even brede bladerdek bekend als 'de rode beuk'. In 2014 werd echter een infectie met de schimmel *Phytophthora plurivora* ontdekt. Behandeling wist de boom niet te redden en in 2019 werd de beuk doodverklaard en gekapt. Na verontreiniging van de verschimmelde grond is begin

februari 2020 een jonge beuk op de zelfde locatie terug geplant.

In de tweede helft van de 19^e eeuw groeide het aantal inwoners van Utrecht sterk en het gebied ten oosten van de Maliebaan kwam in beeld voor nieuwbouw. Dit gebied dat vanouds Oudwijk of het Oudwijkerveld heette, was voornamelijk agrarisch, met verspreide tuinderijen (in Utrecht hoveniers genoemd).

In 1887 kocht de gemeente Utrecht van de familie Ram het landgoed Het Hoogeland aan de noordzijde van dit gebied, bij de Biltstraat. Kort daarop kocht de gemeente ook het Oudwijkerveld. De eigenaar, baron van Boetzelaer van Oosterhout, vroeg veel minder geld dan zijn noordelijke buurman, maar stelde wel een aanvullende voorwaarde: er moesten niet alleen woonhuizen komen, maar ook een openbaar wandelpark.

Een prijsvraag voor een ontwerp van het park leverde zestien inzendingen op. De gemeente vroeg twee deelnemers om hun ontwerpen samen te voegen tot een integraal plan: de tuinarchitecten Hendrik Copijn en Jan Anthony Loran, een technisch tekenaar bij de gemeente Utrecht. Nadat Het Hoogeland was omgevormd tot park, werd aan de zuidkant het Oudwijkerveldpark aangelegd in de Engelse landschapsstijl. Het werd in 1898 officieel geopend en toen omgedoopt tot

Wilhelminapark ter ere van Wilhelmina die in datzelfde jaar was ingehuldigd als koningin.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog kreeg het park tijdelijk de naam Nassaupark.

Onderweg kwam Elia, vlekkeloze make-up, pumps, mayo, kort rokje, rood leren jas, opgestoken geblondeerde haren en een poncho, het internationaal bekende Rietveld-Schröderhuis tegen, gebouwd in 1924 en algemeen beschouwd als de meest voorbeeldige verwezenlijking van de ideeën van De Stijl in de architectuur. Opdrachtgeefster T. Schröder-Schröder ontwierp samen met Gerrit Rietveld het interieur en bewoonde het huis tot haar dood in 1985. Daarna is het interieur gerestaureerd en ten dele in de oorspronkelijke staat teruggebracht. Het beste voorbeeld van De Stijl-architectuur, sinds 2000 op de Werelderfgoedlijst van de UNESCO.